

УДК 159.9:316.48:327.5

Коваль Анна Шамільевна

к. психол. н., доцент кафедри соціальної і прикладної психології,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

e-mail: ankova@yandex.ru

ORCID 0000–0003–0291–7501

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ВІДНОСИН

Стаття присвячена аналізу психологічних особливостей соціально-політичних конфліктів в умовах трансформації соціальних відносин та їхніх впливів на особистість або на соціальну спільноту. В умовах розвою соціально-економічних, етнополітичних, світоглядно-духовних засад української держави, пошуку оптимальних моделей трансформації і розвитку українського суспільства особливого значення набувають пошуки інтеграційних виходів з конфліктних ситуацій як на рівні індивіда, так і на рівні суспільства. У соціально-політичному конфлікті психологічна складова є провідною, конфлікти між індивідами найчастіше засновані на емоціях і особистій неприязні, а міжгрупові конфлікти зазвичай носять безликий характер, хоча можливі і спалахи особистої неприязні.

Показано, що дезінтеграційні наслідки соціально-політичних конфліктів посилюють озлоблення, призводять до руйнувань, а інтеграційні визначають вихід зі скрутних ситуацій, приводять до розв'язання проблем, посилюють групову згуртованість.

Ключові слова: соціально-політичний конфлікт, руйнація, інтеграція, агресія, фрустрація, наслідки, структура конфлікту, трансформація, соціальні відносини.

Постановка проблеми. Будь-яке суспільство як неоднорідна множина за своєю природою конфліктогенне, чим складніше соціальна структура суспільства, чим більше в ньому свободи і плюралізму, тим більше диференційованих статусів, ролей, функцій, неспівпадаючих, а іноді і взаємовиключних інтересів, цінностей, а отже, більше потенційних джерел і мотивів для конфліктів. Тому конфлікти так само природні для будь-якого рівня колективної життєдіяльності, як і усі інші форми її прояву. Конфлікт, за І. С. Веренко, виключно складний соціально-психологічний феномен, який завдяки складності і різноманіттю форм прояву не піддається однозначному трактуванню, його не можна втиснути в одну універсальну дефініцію і, тим самим, зняти питання про визначення його суті і тієї ролі, яку він відіграє у відтворенні громадського життя [2]. Дослідження психологічного підґрунтя будь-якого конфлікту розкриває особливості суспільного та політичного життя країни, запобігає політичному маніпулюванню особистістю та групами осіб, сприяє підвищенню просоціальної активності громадян, в тому числі й на виборах.

Мета статті. Здійснити теоретичний аналіз проблеми психологічних особливостей соціально-політичних конфліктів.

Результати дослідження. Складність будь-якого конфлікту полягає в тому, що важливу роль у його розвитку відіграє психологічна складова (емоції, навіюваність, агресивність). Особливо ця тенденція помітна у міжособистісних конфліктах, тоді як у структурі міжгрупових конфліктів ця складова зазвичай [7].

Вчені, що досліджують природу виникнення та розвитку конфлікту, підкреслюють, що конфлікт має кумулятивне походження, будь-яка емоція, в тому числі й гнів, накопичується та підсилюється, породжує аналогічні агресивні дії [6].

Ми вже підкреслювали значення суб'єктивного чинника у виникненні та розвитку конфлікту, але, на наш погляд, є ще один аспект, недостатньо досліджений в науці, але дуже важливий для запобігання руйнівних наслідків конфлікту: особливості сприйняття конфліктної ситуації. Для цього необхідно враховувати наступне:

- оцінка доконфліктної ситуації;
- усвідомлення учасником конфлікту власних інтересів і готовність ризикувати заради їх здійснення;
- здатність враховувати інтереси опонента [3].

Виходячи з цього, О. Г. Здравомисловим були виділені основні етапи конфлікту, а саме:

- початковий стан проблеми та інтересів сторін, міра їх взаєморозуміння;
- сторона, що ініціює, — причини і характер дії;
- заходи у відповідь; готовність суб'єктів до переговорного процесу;
- відсутність взаєморозуміння;
- залучення усіх ресурсів та потенціалів у відстоюванні своїх інтересів;
- використання сили або загрози силою;
- ідеологізація конфлікту за допомогою створення образу ворога; проникнення конфлікту в усі структури і стосунки; домінування конфлікту у свідомості сторін над усіма іншими стосунками;
- саморуйнівна дія конфліктної ситуації;
- усвідомлення існуючої проблеми та пошук можливих підходів до її розв'язання; можлива зміна лідерів;
- переформатування власних інтересів з урахуванням набутого досвіду і розуміння інтересів протилежної сторони;
- якісно новий етап взаємодії [5].

Аналіз соціально-політичних конфліктів розпочинається з простого рівня конфліктних стосунків, із незадоволених потреб, специфічних для кожної особистості та її психосоціальної групи [5, 6].

Усі означені потреби умовно можна розділити на п'ять груп:

- 1 — фізичні потреби;
- 2 — потреби у безпеці;
- 3 — соціальні потреби (спілкування, контакти, взаємодія);
- 4 — потреби у досягненні престижу;
- 5 — вищі потреби у самоствердженні.

Будь-який соціально-політичний конфлікт має складну внутрішню структуру, його аналіз необхідно здійснювати, спираючись на наступні стадії розвитку:

Передконфліктна ситуація. А. В. Брушлінський підкреслює, розвиток будь-якого соціально-політичного конфлікту починається із зростання емоційної напруги, роздратування, які накопичуються впродовж деякого часу.

Передконфліктна стадія — містить елементи оцінювання конфліктуючими сторонами своїх ресурсів, що, у свою чергу, може стримувати або, навпаки, розпалювати конфлікт. Важливу роль у передконфліктній стадії відіграє так звана ідентифікація, коли кожна з конфліктуючих сторін шукає шляхи досягнення цілей без впливів на іншу сторону. Крім того, на передконфліктній стадії кожна із сторін може формувати основні стратегії подальшої поведінки.

Безпосередньо конфлікт є активною частиною, характеризується наявністю соціальних дій, спрямованих на зміну поведінки іншої сторони.

Соціальні дії, що спрямовуються на зміну поведінки іншої сторони, поділяються на дві групи.

До першої групи відносяться дії учасників конфлікту, які мають відкритий характер (словесні дебати, економічні санкції, фізичні дії, політичну боротьбу і т. п.).

До другої групи відносяться приховані дії сторін у конфлікті. Особливу увагу ми хочемо зосередити на такому різновиді прихованих дій, як управління рефлексією. Це спосіб управління, коли підстави для ухвалення рішення передаються однією з дійових осіб іншій: один з суперників намагається передати і впровадити у свідомість іншого таку інформацію, яка примушує цього іншого діяти так, як вигідно тому, хто передав цю інформацію [2].

Стадія розв'язання конфлікту основною зовнішньою ознакою має завершення, а не тимчасове припинення інциденту. Але іноді, припинивши активну стадію взаємодії у конфлікті, його учасники продовжують шукати його причину, і тоді конфлікт спалахує знову.

Лише зміна конфліктної ситуації може сприяти вирішенню соціально-політичного конфлікту [2, 3]. Зміна конфліктної ситуації може мати різні форми, але найбільш ефективною зміною конфліктної ситуації традиційно вважається усунення причин конфлікту, при якому один із суперників має йти на поступки і змінювати свої цілі у конфлікті.

Не дивлячись на форму конфлікту (міжособистісна сварка, великий військовий або політичний конфлікт), усі вони характеризуються наступними основними параметрами:

- Причина;
- Гострота конфлікту;
- Тривалість конфлікту;
- Наслідки конфлікту [6].

Можна виділити наступні причини конфліктів.

1. Наявність протилежних орієнтацій особистості (економічних, політичних, соціально-політичних і ціннісних).

2. Ідеологічні причини, які також є різновидом конфлікту протилежних орієнтацій. Основні відмінності між ними полягають у тому, що ідеологічна причина конфлікту передбачає різне ставлення до ідей, які виправдовують стосунки субординації, домінування і засадничі світогляди у різних груп суспільства.

3. Причини економічної і соціальної нерівності людей. Ці причини пов'язані із суттєвими відмінностями у розподілі цінностей між індивідами чи групами, які розцінюються як дуже значні.

4. Причини у відносинах між елементами соціальної структури. Конфлікти з'являються в результаті різного місця, яке займають структурні елементи в суспільстві, організації. У даному випадку конфлікти пов'язуються з різними цілями, переслідуваними окремими елементами, та з бажанням того елемента зайняти більш високе місце в ієрархічній структурі.

Коли йдеться про гострий соціально-політичний конфлікт, то у першу чергу психологи та політологи підкреслюють високу інтенсивність соціальних зіткнень із витрачанням великої кількості психологічних і людських ресурсів у короткий проміжок часу. Для гострого конфлікту характерні переважно відкриті зіткнення, які за своєю інтенсивністю можуть зливатися у єдине ціле [5].

Гострота протікання конфлікту часто залежить від ситуації, яка вимагає негайних дій, та від соціально-психологічних характеристик протидіючих сторін, учасників конфлікту.

Важливою характеристикою соціально-політичного конфлікту є його тривалість: коротка, яка триває декілька хвилин сутичка (між двома індивідами), тривала, коли протистояння різних груп триває упродовж життя декількох поколінь (наприклад, конфлікт між релігіями). Тривалі, затяжні конфлікти небажані за будь-яких обставин [2].

Особливої психологічної уваги потребують і наслідки соціально-політичного конфлікту, які завжди є дуже суперечливими і неоднозначними і з суспільно-громадської позиції, і з можливих психологічних наслідків для особистості [3]. Наслідки будь-яких конфліктів руйнують соціальні структури, призводять до значних витрат ресурсів, але, водночас, виконують функцію об'єднуючого чинника, який сприяє становленню особистісної і національної самосвідомості.

Ця амбівалентність соціально-політичних конфліктів призвела до відсутності загальної точки зору щодо користі або шкідливості конфліктів для суспільства: деякі вчені припускають, що соціально-політичний конфлікт може носити тільки негативний, руйнівний характер [1, 3]; інші визнають позитивну роль будь-якого конфлікту, оскільки в результаті з'являються нові якісні утворення як в суспільстві, так і в особистості.

На наш погляд, соціально-політичний конфлікт, у першу чергу, руйнує соціальні спільноти, негативно впливає на групову єдність та на суб'єктів, психологічно схильних до дезадаптації, ось чому ця проблема є не тільки соціологічною, політичною, але й здебільшого психологічною як з точки зору впливу соціально-політичного конфлікту на особистість, так і з позиції необхідності коректувальних заходів щодо його наслідків.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Таким чином, психологічна складова соціально-політичного конфлікту пов'язана як з його структурою, так і з тими індивідуальними властивостями, які активізуються під час його виникнення і розвитку — із емоційною сферою, агресивністю, навіюваністю, тривожністю тощо.

Складність соціально-політичних конфліктів полягає у неоднозначності їхніх наслідків, а саме: дезінтеграційні наслідки посилюють озлоблення, призводять до руйнації та кровопролиття, до зростання внутрішньої напруги; а інтеграційні наслідки визначають вихід зі скрутних ситуацій, розв'язують проблеми, посилюють групову згуртованість, підштовхують групу до розуміння інтересів та потреб її членів.

Подальші перспективи дослідження проблеми соціально-політичних конфліктів передбачають вивчення психологічних аспектів маніпулятивних технологій, спрямованих на індивідуальну свідомість, та можливості протистояння цим впливам.

Список використаних джерел та літератури

1. Брушлинский А. В. Общая психология / А. В. Брушлинский. — М.: Просвещение, 2006. — 376 с.
2. Веренко И. С. Конфликтология / И. С. Веренко. — К.: Наукова думка, 2010. — 254 с.
3. Готтсданкер Р. Основы психологического эксперимента / Р. Готтсданкер. — СПб.: Питер, 2012. — 359 с.
4. Добрович А. Б. Воспитателю о психологии общения / А. Б. Добрович. — Минск: Изд-во Минского ун-та, 2010. — 187 с.
5. Здравомыслов А. Г. Социология конфликта / А. Г. Здравомыслов. — М.: АО «Аспект пресс», 2004. — 257 с.
6. Муштук О. З. Политология / О. З. Муштук, М. В. Цыбульская. — К.: Наукова думка, 2009. — 199 с.
7. Фролов С. С. Социология / С. С. Фролов. — СПб.: Питер, 2013. — 213 с.

REFERENCES

1. Brushlinsky, A. V. (2006). *Obshchaia psihologia [General psychology]*. Moscow: Education.
2. Verenko, I. S. (2010). *Konfliktologia [Conflictology]*. Kiev: Naukova Dumka.
3. Gottsdanker, P. (2012). *Osnovi psihologicheskogo eksperimenta [Bases of psychological experiment]*. St. Petersburg: Peter.
4. Dobrovich, A. B. (2010). *Vospitatelju o psihologii obschenia [To the educator about psychology of communication]*. Minsk: Izd Minsk University Press.
5. Zdravomislov, A. G. (2004). *Sociologia konflikta [Sociology of conflict]*. Moscow: JSC «Aspect press».
6. Mushtuk O. Z. (2009). *Politologia [Political science]*. Kiev: Naukova Dumka.
7. Frolov S. S. (2013). *Sociologia [Sociology]*. St. Petersburg: Peter.

Коваль Анна Шамильевна

к. психол. н., доцент кафедры социальной и прикладной психологии
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова
ankova@yandex.ru

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКИХ КОНФЛИКТОВ В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИИ СОЦИАЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Резюме

Статья посвящена анализу психологических особенностей социально-политических конфликтов в условиях трансформации социальных отношений и их влияния на личность или на социальное сообщество. В социально-политическом конфликте психологическая составляющая является ведущей, конфликты между индивидами чаще всего основаны на эмоциях и личной неприязни, а межгрупповые конфликты обычно носят обезличенный характер, хотя возможны и вспышки личной неприязни.

Показано, что дезинтеграционные последствия социально-политических конфликтов усиливают ожесточение, приводят к разрушениям, а интеграционные определяют выход из затруднительных ситуаций, приводят к решению проблем, усиливают групповую сплоченность.

Ключевые слова: социально-политический конфликт, разрушение, интеграция, агрессия, фрустрация, последствия, структура конфликта, трансформация, социальные отношения.

Koval A. Sh.

Associate professor, Chair of Social and Applied psychology,
Odessa I. I. Mechnikov National University

PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF SOCIO-POLITICAL CONFLICTS IN THE TRANSFORMATION OF SOCIAL RELATIONS

Abstract

Any of society as heterogeneous great number conflict after the nature, than more difficult social structure of society, than anymore in him freedom and pluralism, moreover differentiated statuses, roles, functions, and sometimes and mutually exclusive interests, values, and, thus, more potential sources and reasons for conflicts. Therefore of conflicts are similarly natural for any level of collective vital functions, as well as all other forms of her display.

In any conflict a psychological constituent conducts, thus conflicts between individuals are mostly based on emotions and personal hostility, and intergroup conflicts are usually carried by faceless character, the flashes of the personal hostility are although possible. An arising up conflict process it is difficult to stop. It is explained by that he always has cumulative nature, id est, every aggressive action results in an action in reply, thus stronger, than primary.

A socio-political conflict destroys social associations in the first turn, negatively influences on group unity and on subjects psychologically apt to дезадаптації, that is why this problem is not only sociological, political, but also mostly psychological both from the point of view of influence of socio-political conflict on personality and from position of necessity of adjustment measures in relation to his consequences.

The of psychological constituent of socio — political conflict is densely related both to his structure and with those individual properties that activate during his origin and development — with an emotional sphere, aggressiveness, suggestibility, by an anxiety and others like that. Complication of of socio — political conflicts consists in the ambiguousness of their consequences, namely: integration of consequences strengthen bitterness, result in destruction and bloodshed, to the increase of internal tension, divert attention members of group from vital problems; and integration consequences determine an exit from difficult situations, result in the decision of problems, strengthen group solidarity, push slightly a group to understanding of interests and necessities of her members.

Key words: socio-political conflict, destruction, integration, aggression, frustration, the consequences, the structure of the conflict's transformation of social relations.

Стаття надійшла до редакції 13.01.2016